

Antropologia i literatura: l'ús de *Pedra de tartera* com a material etnogràfic

Montserrat Clua i Fainé

Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya

Abstract This article offers the communication presented at the Conference “The Social Dimension of Literature. Concerning Maria Barbal’s *Stone in a Landslide*”, held in Barcelona in October 2018. The objective is to show the ethnographic value of literature, based on the author’s own experience of using literary works to teach Social and Cultural Anthropology at Barcelona Autonomous University. The text is divided into two parts: first, a brief approximation is made to the relation between Anthropology and Literature, to later explain the utility of literary texts as complementary ethnographic materials, by focusing on the use of Barbal’s novel *Stone in a Landslide* for the Author’s course in Anthropology of Spain.

Keywords Ethnography. Literature. Literary Anthropology. Teaching Anthropology. Maria Barbal.

Sumari 1 Introducció: la relació entre antropologia i literatura. – 2 L’antropòleg com a escriptor. – 3 L’antropologia literària. – 4 Barbal i altres autors a l’aula.

Edizioni
Ca' Foscari

Peer review

Submitted	2019-01-31
Accepted	2019-09-18
Published	2019-12-04

Open access

© 2019 | Creative Commons Attribution 4.0 International Public License

Citation Clua i Fainé, Montserrat (2019). “«Antropologia i literatura: l’ús de Pedra de tartera com a material etnogràfic”. *Rassegna iberistica*, 42(112), 447-460.

DOI 10.30687/Ri/2037-6588/2019/112/009

447

1 Introducció: la relació entre antropologia i literatura

A primera vista l'antropologia i la literatura són dues disciplines clarament diferenciades en els seus propòsits i en els seus espais d'acció. Segons el model tradicional que distingeix les ciències socials de les humanitats, l'antropologia – en tant que disciplina que es pretén científica –, ha d'aplicar una mirada i un llenguatge el màxim d'objectius i distants per tal de reproduir i explicar, de la manera més fidel possible, la realitat que està estudiant. Mentre que la literatura és per excel·lència l'espai de la ficció subjectiva, on l'emoció estètica prima sobre qualsevol pretensió de veritat o certesa en el relat, i on precisament el que s'espera és que l'obra ens transmeti emocions a partir de la invenció de mons i personatges ficticis. La realitat, però, és que aquesta diferenciació entre disciplines s'ha anat desdibuixant en els darrers temps, sobretot a partir del gir que l'antropologia va fer cap a la literatura a partir dels anys noranta del segle passat. Aquesta aproximació es va fer per dues vies diferents. Per una banda per la presa de consciència de la disciplina del rol de l'escriptura en la tasca de l'antropòleg/a, fet que portà a una nova mirada del text antropològic com a material amb potencial literari. Per l'altra, per la incorporació de la literatura europea/occidental en l'anàlisi que tradicionalment s'havia fet des de l'antropologia de la narrativa com a producte cultural a tenir en compte.

En aquest article es vol oferir una perspectiva antropològica que defensa el valor de la literatura com a material etnogràfic. L'article recull la comunicació que vaig presentar en el marc de les Jornades «La dimensió social de la literatura. A propòsit de *Pedra de tartera*, de Maria Barbal», que va tenir lloc a Barcelona l'octubre de 2018. L'article es divideix en dues parts. En la primera faré una breu aproximació a la relació que històricament s'ha establert entre l'antropologia i la literatura, posant l'accent en l'element en comú del fet de l'escriptura i la diferència entre gèneres narratius. En la segona part explicaré la meua experiència d'usar contes i capítols de novel·les en la docència dins el Grau d'Antropologia Social i Cultural de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), focalitzant en el cas de la novel·la *Pedra de tartera* de Maria Barbal (1985), que utilitzo com a material etnogràfic sobre la realitat rural d'alta muntanya a l'Espanya de la primera meitat del segle XX.

2 L'antropòleg com a escriptor

L'any 1988 l'antropòleg nord-americà Clifford Geertz va publicar *L'antropòleg com a autor*. El llibre va generar un autèntic trasbals en l'antropologia del moment i és considerat el punt de partida del postmodernisme que es va desenvolupar en la disciplina antropològica a la

dècada dels noranta (Clifford, Marcus 1986). El què proposava Geertz (1989) en aquell llibre era analitzar les etnografies – és a dir, els llibres que els etnògrafs escriuen després de fer el treball de camp, on descriuen les cultures que han estat estudiant – no sols com a productes científics de transmissió de coneixement, sinó també com a productes literaris. La tesi de Geertz és que les etnografies, en tant que textos escrits, apliquen unes tècniques narratives específiques. I que aquestes tenen molt a veure a l'hora de convèncer als lectors de la veracitat d'allò que estan descrivint, més que no pas el rigor del treball científic previ realitzat. Geertz ho va demostrar analitzant des d'angles diversos els diferents estils literaris de quatre autors clàssics que són referents fonamentals dins l'antropologia: Claude Lévi-Strauss, Edward Evan Evans-Pritchard, Bronislaw Malinowski i Ruth Benedict. El llibre va causar autèntica commoció en el món antropològic perquè va ser el primer a trencar una frontera epistemològica implícita que hi havia hagut fins aleshores dins la disciplina: la que separava radicalment l'escriptura etnogràfica – entesa com la producció científica de l'antropòleg professional –, de l'escriptura literària. Amb la seva anàlisi Geertz posava el focus en fins a quin punt la ciència antropològica està condicionada per estils narratius específics, desdibuixant així la frontera entre ficció i no ficció, entre subjectivitat i objectivitat, entre allò personal i allò impersonal. En definitiva, entre ciència i literatura. En plantejar que hi ha una considerable dosi de tècniques d'escriptura en els textos de molts antropòlegs, proporcionava una nova aproximació a les etnografies, que podien ser llegides com a (en alguns casos molt bona) literatura, observant l'estructura de les obres en un sentit narratiu. I ens mostrava que en algunes ocasions una monografia pot utilitzar una varietat tal de gèneres que fa difícil dir si es tracta d'antropologia, etnografia, prosa de viatges, assaig o novel·la.¹

Després de Geertz des de la disciplina ja no es va poder negar més una cosa que ara sembla una evidència: el fet que una part fonamental del treball de l'antropòleg es basa en el procés d'escriure (i de publicar). Com a estudiosos d'altres cultures, el principal mètode d'investigació antropològic és la recerca qualitativa a través del treball de camp etnogràfic, que es basa en una observació directa al camp de la societat que s'està estudiant. Aquesta observació és recollida a través de les notes de camp i de l'escriptura d'un diari de camp, on l'etnògraf posa per escrit el resultat de les seves observacions: allò que ha vist, les idees o hipòtesis que se li acudeixen i les experiències viscudes durant la recerca. És a partir d'aquest material escrit que els antropòlegs recullen les dades etnogràfiques que després treba-

¹ El cas més paradigmàtic d'aquesta barreja de gèneres és sense dubte l'obra de Claude Lévi-Strauss *Tristes Tròpics* (1955), de la qual tenim traducció al català realitzada pel poeta Miquel Martí i Pol i publicada per l'editorial Anagrama el 1969.

llen, ordenen i analitzen, per acabar davant d'un ordinador escrivint un informe, un article o un llibre que publicaran com a monografia o etnografia. És en aquest sentit que alguns autors han plantejat la importància del rol de l'antropòleg com a escriptor i sobre quins són els gèneres i les eines que usa en la seva escriptura (Wulff 2016; Behar 2011; Waterston, Vesperi 2011).

Com deia l'antropòloga Carol McGranahan al 2014, ja no es pot ignorar més que «[e]ls antropòlegs sempre han estat escriptors. Però no sempre hem prestat atenció a l'escriptura com a artesanía o com a pràctica, més enllà de ser un vehicle de comunicació del coneixement. No es tracta només d'escriure sinó d'escriure bé» (2014, s.p.). El que denunciava McGranahan és que malgrat que l'escriptura és una tècnica fonamental en la nostra tasca professional, no l'hem incorporada en la formació disciplinar: no se'ns capacita per a ser bons escriptors. A les universitats americanes han començat a resoldre aquesta mancança desenvolupant cursos i tallers d'escriptura creativa en els seus programes universitaris, generant fins i tot un gènere germà que ha sorgit especialment entre els antropòlegs dels Estats Units que és la 'no-ficció creativa'. Però aquestes tendències encara no s'han començat a aplicar a Espanya. En el Grau d'Antropologia on imparteixo docència no hi ha cap assignatura de la carrera dedicada a aprendre a escriure. Es forma als estudiants en competències i habilitats per a anar al camp, per fer bé l'observació, per escoltar, entrevistar i prendre nota de tot, però no se'ls ensenya a escriure una bona etnografia. Sembla que s'espera que els futurs antropòlegs n'aprenquin simplement a partir de la lectura de les etnografies ja publicades: pressuposant que realment les llegeixen (cosa que no és tan clar que realment tots facin) i que la lectura per si sola els capacitarà per a escriure bones monografies. De fet, és més aviat al contrari. Si algun tipus de gènere d'escriptura s'ensenya directa o indirectament a la carrera és l'escriptura acadèmica: el redactat formal i administratiu que s'usa habitualment per a elaborar informes científics, seguint uns models que han de transmetre objectivitat i rigor. O en el millor dels casos, per omplir els formularis per sol·licitar finançament per a la recerca; el que Brenneis (2016) anomena «writing to be ranked», un gènere especial dins l'escriptura acadèmica que en els darrers anys, donada la deriva neoliberal dels índexs d'impacte en el món acadèmic, cada vegada té més importància. En aquesta situació, doncs, no és estrany que en els darrers anys alguns doctorands hagin optat per apuntar-se a tallers d'escriptura literària que s'imparteixen fora de l'acadèmia, de cara a aprendre les tècniques narratives que els ajudin a escriure una bona tesi etnogràfica. Volen crear un producte escrit que no només sigui científicament vàlid sinó també que tingui valor estètic, tant per a la seva pròpia satisfacció personal com perquè la seva obra tingui una major i millor audiència.

Aquesta consciència de la necessitat de l'antropologia de prendre's seriosament l'escriptura com un ofici ha portat a diluir la distància entre els dos camps. Alguns autors proposen identificar nous gèneres i estils d'escriptura dins la disciplina (Waterson, Vesperi 2011) o escriure «d'una altra manera» (Hannerz 2016). Es destaca la importància per als antropòlegs de desenvolupar les seves habilitats d'escriptura en diferents gèneres, fins i tot creuant-los (*cross-writing*), argumentant que amb una escriptura flexible apareixen noves formes d'expressió que poden revelar diferents aspectes de la vida social i cultural d'una manera que no podia fer el sistema tradicional d'escriptura antropològica. De fet, la rigidesa de la separació tradicional entre l'escriptura formal-asèptica de la ciència i altres estils narratius explica l'experiència d'alguns antropòlegs que han optat per compaginar en paral·lel la professió acadèmica amb l'escriptura de ficció. Aquests antropòlegs-novel·listes han trobat en la literatura la possibilitat d'expressar de manera més lliure la sensibilitat i l'emotivitat en l'estudi dels fenòmens socials que els hi estava prohibit usar en l'estricta escriptura acadèmica «científica» de la tesi doctoral (Stankiewicz 2012). A Catalunya tenim exemples d'aquest tipus d'antropòlegs-escriptors que han compaginat els dos tipus de gènere en les figures, entre altres, de Joan Francesc Mira, Jordi Tomàs o Adrià Pujol Cruells.²

3 L'antropologia literària

La nova interpretació de l'etnografia com a obra literària dels anys noranta va obrir el camí per a fer una lectura inversa de la relació entre literatura i antropologia: l'ús de l'obra literària com a material etnogràfic. Si bé, com diu Hoggart (1966, 233), «el sentit de la complexitat qualitativa de la vida social que pot donar una novel·la és impagable», l'aproximació de l'antropologia a les obres literàries en tant que producte cultural ha estat relativament tardana. És cert que la disciplina ha tingut un interès real i antic per la narrativa en totes les seves formes i manifestacions (Mira 2007). Però com que tradicionalment la disciplina es va dedicar a l'estudi de les cultures

² Joan Francesc Mira ha reflexionat i escrit sobre la seva doble condició d'antropòleg i escriptor (2007, 2016), mostrant com la diferència entre les dues formes de narrativa està més en els propòsits i les formes que no pas en els temes que es tracten. Ahir ha remarcat com l'aplicació de procediments i metodologies d'observació i recerca antropològica li han servit a l'hora d'escriure les seves obres literàries. Aquest ús de les tècniques antropològiques en l'escriptura de ficció també l'han destacat dos escriptors, Albert Sánchez Piñol i Francesc Serés (ambdós veus destacades en el panorama literari català actual que tenen una formació prèvia com a antropòlegs), en entrevistes fetes amb l'autora d'aquest article.

dels pobles anomenats 'primitius' o 'exòtics' (és a dir, d'aquelles societats diferents a l'occidental i definides principalment precisament perquè no tenien escriptura), el camp clàssic d'anàlisi era la narrativa oral (contes, faules, mites) d'aquests pobles, on a vegades s'hi inclouïen les narracions 'tradicionals' dels pobles europeus. Ambdós casos s'entenen com a narratives oposades a la literatura (per origen, tècnica i formes) que pel seu caràcter fonamentalment oral els antropòlegs tenien la tasca de recollir i fixar sobre paper. Aquest material recollit servia de matèria primera que podia ser analitzada en dos sentits. Per una banda, es buscava el valor expressiu de la narració: els valors culturals d'aquella societat, l'*ethos* o ideologia que apareixia implícita o explícitament en la història narrada. Per altra, l'anàlisi estructuralista derivada de Lévi-Strauss entenia la narrativa oral com una de les múltiples formes com s'expressen les estructures bàsiques del pensament humà i com a tals havien de ser analitzades (Goldmann 1967). Però va costar una mica més fer un pas més enllà i ampliar aquesta anàlisi de la narrativa a la producció literària escrita occidental. No fou fins que l'antropologia com a ciència de les cultures va començar a incloure la seva pròpia cultura en l'anàlisi de la diversitat humana:

Porque el antropólogo, para sus objetivos y los de su disciplina, puede sacar tanto provecho de la lectura de Cervantes, Joyce o García Márquez (...o de Simenon, Colette o Vázquez Montalbán: de un buen autor de novela popular o policíaca), como de las historias que escuchó de labios de un 'nativo' bajo un árbol o de una anciana campesina junto al fuego. Por la simple y poderosa razón de que toda narrativa, incluyendo la más elaborada y literaria de las novelas contemporáneas, es rigurosamente indígena y nativa. Nadie, y quizá menos que nadie el novelista en su novela, puede escaparse de esta condición. (Mira 2007, 561-2)

En un sentit ampli l'antropologia vol donar raó de la humanitat universal i l'escriptor potser és l'artista que té els mitjans per penetrar i interpretar com ningú l'experiència humana. La literatura ens proporciona una «extensa biblioteca on cada volum és una narració indirecta o directa sobre l'experiència humana, sobre les formes de viure i de veure la vida, sobre els mons concrets que els humans hem construït» (Mira 2016, 4) i que sovint són expressades de manera inadequada en la narrativa usada per les ciències socials. Així apareix l'anomenada 'antropologia de la literatura', que partint de la idea que la literatura proporciona una rica font d'informació sobre la societat, s'ha dedicat a trobar les especificitats etnogràfiques en la literatura clàssica dels segles XVIII i XIX, a través d'autors com Dickens, Austen, Twain o Dostoievski (Handler, Segal 1990; Archetti 1994; De Angelis 2002; Cohen 2013).

A Espanya el pioner en aquest tipus d'aproximació va ser un etnohistoriador de la postguerra, Julio Caro Baroja, nebot de l'escriptor de la generació del 98 Pío Baroja. Caro Baroja va ser el primer a plantejar que quan l'antropòleg està treballant en societats àgrafes és lògic que es centri en recollir la memòria oral perquè no té cap material documental disponible, però que quan està treballant en una societat amb escriptura (com era el seu cas a Espanya), ha d'incloure en les seves recerques l'anàlisi dels documents que aquesta mateixa societat genera (Greenwood 1971). I així ho va fer ell mateix, incorporant en els seus treballs tot tipus de fonts, no sols la documentació dels arxius sinó també les obres literàries. Per a Caro Baroja les idees i símbols culturals es transmetien al llarg de la història també en els relats literaris, ja fos perquè reflectien la cultura popular del moment (com és el cas de la 'literatura de canya i cordill' que ell va analitzar), o bé perquè en les obres literàries es reproduïen les figures simbòliques i els arquetips culturals del moment històric que estava investigant. D'aquesta manera, per a Caro Baroja la incorporació dels elements literaris complementava la seva anàlisi del pensament de l'època.

Un pas més enllà en l'ús etnogràfic de la literatura el va realitzar l'any 1995 l'antropòleg Joan Frigolé, que va publicar un llibre titulat *Un etnòleg en el teatre. Ensayo antropológico sobre Federico García Lorca*, on proposa la interpretació del teatre lorquí a partir de la seva contextualització etnogràfica. A través d'una anàlisi enormement suggeridora de *Bodas de sangre*, *Yerma*, *Doña Rosita la soltera* i *La casa de Bernarda Alba*, Frigolé (1995) va intentar descobrir fins a quin punt el teatre de Lorca reflecteix la cultura rural andalusa de l'època: les formes de matrimoni, el paper de la fertilitat, i la reproducció de les desigualtats socials i de gènere. Aquesta interpretació de les obres literàries com una escriptura rica en dades etnogràfiques l'aplica també Eliseu Carbonell en la seva reconstrucció de la vida social i la vivència del temps a l'Empordà al segle XX a través de l'obra literària de Josep Pla (Carbonell 2006).

La idea de fons que comparteixen aquests plantejaments és que, més enllà de la història de ficció contada i el seu valor estètic, és evident que la literatura s'escriu *des de* i *en* un determinat context social i cultural, que la condiciona i que al seu torn la pròpia obra literària reflecteix. A no ser que la novel·la treballada sigui una utopia, una distòpia o una obra de ciència-ficció (i fins i tot també en aquests casos),³ per tal que els lectors entenguin i assumeixen la història com a

---

3 El gènere de la ciència-ficció apareix a occident amb la industrialització i el positivisme del segle XIX, i coincideix amb la finalització dels viatges d'exploració i conquesta del planeta (Arnold Cathalifaud 1975). Malgrat crear una ficció de realitats inexistents la ciència-ficció comparteix amb la resta de la literatura el fet de ser una expressió artística del temps que viu el seu autor: al segle XIX Verne parla del control de l'home sobre la naturalesa; al segle XX Bradbury ens parla de la guerra freda i la cri-

creïble, tota obra literària reflecteix un espai i valors culturals compartits per l'autor amb el seu públic. Més enllà de la història particular de ficció que narra (que reconeixem explícitament com a no verídica en tant que inventada), una novel·la és un mirall de la realitat: dels valors culturals, la ideologia, les normes, els hàbits, les pràctiques i cosmovisions d'una comunitat cultural en un moment històric precís. A través de la seva obra l'escriptor ens permet conèixer la vida de gentes concretes i, en fer-ho des d'una narrativa amb voluntat estètica, ens ajuda a penetrar d'una manera més profunda en els sentiments i motivacions dels subjectes. L'anàlisi antropològica de la literatura ens permet descompondre el text per veure de quins materials culturals està fet, quines formes i experiències culturals expressa. Es a dir, se'n pot fer una lectura etnogràfica, usant la novel·la com a document i al novel·lista com a informant involuntari (Mira 2007).

4 Barbal i altres autors a l'aula

És amb aquest sentit com incorpore la literatura en les classes que imparteixo dins el Grau d'Antropologia Social i Cultural a la UAB. Continuant el camí que va iniciar Frigolé, utilitzo fragments d'obres literàries espanyoles per tal d'explorar el coneixement etnogràfic que aquestes ofereixen, alhora que busco potenciar la motivació i interès dels estudiants pel tema treballat a classe a través d'una altra forma de narrativa emocionalment més forta que la freda descripció etnogràfica.⁴ Ho faig en el marc d'una assignatura obligatòria de 3r curs del Grau anomenada Antropologia dels Pobles d'Espanya. En aquesta assignatura es fa una aproximació a la realitat etnogràfica del territori espanyol en les diferents àrees temàtiques clàssiques de l'antropologia: formes de subsistència i d'intercanvi econòmic; sistemes tradicionals de parentiu i noves formes de família; creences religioses i pràctiques rituals; formes d'organització política formal i informal; identitats i relacions interètniques, etc.

---

si de les utopies. Els relats solen ser una crítica de les costums i pràctiques quotidianes i per tant, també expressen els valors morals i les relacions socials del moment. En alguns casos fins i tot els fan més presents, ja que al contraposar-los amb un context utòpic o distòpic, relativitzen allò proper i ho magnifiquen (Stover 1973; Arnold Cathalifaud 1975). Alguns autors proposen analitzar estructuralment els relats de ciència-ficció com altres mites, en tant que exploren les possibilitats de l'espècie humana. Margaret Mead (1971), empatitzant amb la contracultura dels anys seixanta, va afirmar que calia acostar-se a la ciència-ficció entesa com una «antropologia del futur». La proximitat entre ciència ficció i antropologia possiblement té el seu màxim exponent en la figura de Ursula K. Le Guin, filla dels antropòlegs Theodora i Alfred Kroeber. Per una antologia antropològica de contes de ciència-ficció vegeu Stover, Harrison 1968.

4 Aquest sentit és també el que aplica David Survey (2013), que ha usat la literatura durant trenta anys a les seves classes d'antropologia com una forma d'atrapar els seus estudiants en el coneixement de les cultures i períodes que estan explorant, demostrant que la literatura és més efectiva per captivar l'atenció inicial que les etnografies clàssiques.

Per a cada un d'aquests temes treballats selecciono la lectura d'un text teòric o etnogràfic que aprofundeix o complementa allò que s'està explicant a classe. Però al costat d'aquestes lectures acadèmiques obligatòries per al seguiment del curs, els estudiants tenen un dossier de lectures literàries complementàries del temari. Aquest dossier el poden llegir pel seu compte a casa, però en alguns moments puntuals els demano que el portin a l'aula perquè el fem servir per a realitzar una activitat pràctica que s'inicia amb la lectura individual o col·lectiva d'un dels textos.

El dossier literari inclou tant contes breus com capítols de novel·les, tots ells escollits perquè tracten qüestions relacionades amb el tema que estem treballant en aquell moment. Sempre que puc intento que sigui el primer capítol de la novel·la, perquè tinc l'esperança que la lectura del capítol enganxarà als estudiants i tindran ganes de saber-ne més i, amb una mica de sort, es llegiran tot el llibre pel seu compte (tot i que no sé si ho aconseguixo). Per exemple, utilitzo l'inici de l'obra *Primavera, estiu, etcètera* de Marta Rojals (2011) per parlar dels rituals tradicionals i la seva expressió actual des d'una perspectiva de gènere; en aquest cas el paper de les dones que van a netejar les tombes dels seus familiars al cementiri quan s'acosta Tots Sants. També he usat alguns dels contes del llibre *La força de la gravetat* de Francesc Serés (2006) per parlar d'aquells oficis actuals als quals els antropòlegs en general prestem poca atenció, com el de transportista, metge rural, comercial o controlador del port. Tot i que he de reconèixer que el dossier té un biaix clar cap a obres literàries catalanes (per què són les que conec més), també faig servir fragments de novel·les espanyoles extraordinàriament etnogràfiques. Com pot ser, per exemple, el *Réquiem por un campesino español* de Ramón J. Sender ([1960] 1960) per parlar de política i religió durant la postguerra. O un fragment de *El Quixot* on es pot observar que la idea patriarcal sobre el domini de la dona i la justificació de la violència masclista a Espanya té profundes arrels històriques.

De fet, el principal problema que planteja el disseny del dossier és fer la selecció dels textos, perquè la varietat d'obres literàries que es poden usar etnogràficament és gairebé il·limitada. Alguns anys he canviat alguna de les lectures o n'he afegit de noves. Ara bé, la que hi ha hagut des del primer dia ha estat el primer capítol de *Pedra de Tartera* de Maria Barbal (1985), que més enllà del seu valor literari intrínsec,⁵ considero que etnogràficament és una autèntica meravella. En aquest cas la utilitzo per introduir el tema del paren-

⁵ L'obra, que fou el debut literari de Maria Barbal al 1985, és reconeguda com una de les obres més importants de la literatura catalana del segle XX. Al llarg dels anys ha venut més de 200.000 exemplars i s'ha traduït a tretze llengües. Fins i tot se n'ha fet una adaptació teatral que s'estrenà al Teatre Nacional de Catalunya l'any 2010.

tiu, però serveix per plantejar moltes altres qüestions, ja que només en aquest primer capítol, tot i que és relativament breu, s'hi pot parlar dels rols de gènere, de la duresa de la vida a pagès d'alta muntanya, del procés d'enculturació de la infància o de la memòria de l'escola de postguerra.

Habitualment el que faig és començar la classe d'aquell dia llegint jo el primer capítol del llibre, sense avisar-los abans. De fet, algunes vegades no ha calgut ni llegir el capítol sencer. Llegint les primeres línies n'hi ha ben bé prou per generar entre els estudiants la sensació que vull que experimentin: l'estranyesa. La primera frase de la novel·la «Es veia prou que a casa érem molts. I devia de sobrar algú» és antològica. Equiparable als inicis de les grans novel·les que sempre es citen, com l'inici d'*Orgull i prejudici* de Jane Austin («És una veritat universalment coneguda que un home solter, en possessió d'una gran fortuna, cal que desitgi tenir muller») o *Cien años de Soledad* de Gabriel Garcia Márquez («Muchos años después, frente al pelotón de fusilamiento, el coronel Aureliano Buendía había de recordar aquella tarde remota en que su padre lo llevó a conocer el hielo»).

La reacció de sorpresa i estranyesa entre els estudiants davant les primeres paraules del capítol està provocada deliberadament. Perquè una de les dificultats que té l'assignatura és precisament la incapacitat que en molts moments tenen els estudiants de distanciar-se suficientment de la seva pròpia cultura per a poder analitzar-la millor. El doble caràcter de ser alhora observadors/investigadors per una banda, i subjectes nadius de la cultura que és investigada per l'altra, els dificulta aplicar la mirada analítica distant i crítica que practicarien sense problema en una cultura aliena a la seva. En aquest sentit l'inici del llibre de la Barbal és perfecte, perquè malgrat parlar d'una realitat molt pròxima geogràficament als estudiants com és Catalunya, els situa de cop a molts quilòmetres de distància cultural. El que relata la Conxa a les primeres paraules del llibre és un món rural i uns models de relació paternofiliais completament diferents a les del segle XXI a la Catalunya urbana post-industrial. Parafraçant al geògraf i historiador David Lowenthal (1985) quan deia que «el passat és un país estranger», per a aquests joves universitaris – la majoria d'ells nascuts a les acaballes del segle XX –, el que planteja el llibre en les primeres línies (que una mare que té molts fills 'doni' una de les seves filles, a qui no tornarà a veure mai més; i que aquesta filla, amb només 13 anys, abandoni el seu entorn conegut per anar a viure a casa d'uns parents en una altra vall) els és tan llunyà com la pràctica d'una tribu africana desconeguda.

D'aquesta manera, el relat de *Pedra de Tartera* ajuda a assolir un dels principals objectius de l'antropologia: fer proper allò que d'entrada ens és estrany i fer estrany allò que ens és proper. El contrast de la realitat relatada per la Conxa amb com han viscut els estudiants la seva infància i adolescència, els fa adonar-se del caràcter cul-

tural i històric dels seus pressupòsits sobre la família i els drets dels infants que havien interioritzat com la forma lògica i natural de com han de ser les coses. I els permet ressituar-se i veure les seves pròpies pautes culturals des d'una altra perspectiva. És a dir, evidencia l'etnocentrisme del seus supòsits culturals sobre el parentiu i la maternitat, i els col·loca en la distància relativista necessària per analitzar la seva pròpia cultura.

Malgrat que només utilitzo el primer capítol, tota la novel·la de Barbal és d'una riquesa etnogràfica excepcional. En un llenguatge concís i alhora immensament ampli en significats i emocions, la narració al voltant de la vida de la Conxa ens acosta a la realitat etnogràfica d'un context històric i geogràfic molt específic. La novel·la permet analitzar temes com les estructures familiars, els rols i els valors de parentiu; la interacció de diferents grups socials i de com aquestes relacions estan basades en interessos o necessitats econòmiques i polítiques; la dificultat de les formes de subsistència en alta muntanya i les formes d'intercanvi econòmic; els processos d'aprenentatge i aculturació dels valors, els ideals, els codis legals i morals de conducta; la imposició, la transgressió i la sanció de la transgressió d'aquests models de comportament per part dels actors socials amb poder; els elements de la quotidianitat però també els rituals i mites que els expliquen; els processos migratoris i els efectes que aquests tenen sobre les persones concretes més enllà de les xifres demogràfiques. I de manera transversal i interseccional, una constant i imprescindible perspectiva de gènere.

En conclusió, més enllà del seu innegable valor literari i estètic, la novel·la de Barbal encarna d'una manera extraordinària la dimensió social que té la literatura. I ho fa en dos sentits complementaris. Per una banda, ens introdueix d'una manera exquisida a una forma de vida particular en el temps i l'espai, a partir de la trajectòria vital d'una dona de ficció que representa a tantes altres dones que varen viure (o que encara ara viuen) experiències com la seva. Si, com afirma Mira (2007, 552), es tracta de que tant l'antropologia com la literatura parlen, en el fons del fons, de la possibilitat i la dificultat de conciliar mons, temps i espais diferents, amb l'individu atrapat al mig, això és precisament el que mostra d'una manera magistral la Conxa de la Barbal. I alhora, la seva descripció profundament empàtica d'aquest univers històric i culturalment particular ens ajuda a pensar, sentir i comprendre el nostre món actual. Perquè, des del relat de la particularitat del Pallars de primers del segle XX, Barbal ens parla de temes universals, literàriament però també culturalment, com són les relacions humanes i les seves diferents formes d'articular-se.

A vegades he estat temptada de incorporar en les lectures obligatòries de l'assignatura la lectura d'una novel·la sencera, no sols un fragment. Si no ho faig és a causa de la sobrecàrrega de lectures que els estudiants no podrien assumir. Però si mai ho pogués fer, sens dubte

el text escollit seria justament *Pedra de Tartera*, perquè aquesta obra és un tresor, una mina inacabable d'elements etnogràfics que es poden treballar més enllà de la qüestió del parentiu i el gènere. Mentrestant, mantinc l'esperança que fent-los un tastet del primer capítol a l'aula i, sobretot, amb l'entusiasme amb què els dono a conèixer el llibre, potser algun d'ells un dia o altre l'acabarà llegint.

Bibliografia

- Archetti, Eduardo (1994). *Exploring the Written: Anthropology and the Multiplicity of Writing*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Arnold Cathalifaud, Marcelo (1975). «Relaciones entre antropología y literatura: la ciencia-ficción». *Revista Antropología joven*, 1(1), 80-94.
- Barbal, Maria (1985). *Pedra de tartera*. Barcelona: Columna Edicions.
- Behar, Ruth (2011). «Believing in Anthropology as Literature». *Waterston*, Vesper 2011, 21-34.
- Brenneis, Don (2016). «Reading, Writing, and Recognition in the Emerging Academy». *Wulff* 2016, 33-45.
- Carbonell, Eliseu (2006). *Josep Pla: el temps, la gent i el paisatge. Una etnografia de l'Empordà franquejant la literatura*. Barcelona: Edicions 1984.
- Clifford, James; Marcus, George (eds) (1986). *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Cohen, Marilyn (ed.) (2013). *Novel Approaches to Anthropology: Contributions to Literary Anthropology*. New York: Lexington Books.
- De Angelis, Rose (ed.) (2002). *Between Anthropology and Literature*. London: Routledge.
- Frigolé, Joan (1995). *Un etnólogo en el teatro. Ensayo antropológico sobre Federico García Lorca*. Barcelona: Muchnik.
- Geertz, Clifford (1989). *El antropólogo como autor*. Barcelona: Paidós.
- Goldmann, Lucien (1967). *Para una sociología de la novela*. Madrid: Ciencia Nueva.
- Greenwood, Davydd J. (1971). «Julio Caro Baroja: sus obras e ideas». *Ethnica: revista de antropología*, 2, 77-97.
- Handler, Richard; Segal, Daniel (1990). *Jane Austen and the Fiction of Culture: An Essay on the Narration of Social Realities*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Hannerz, Ulf (2016). «Writing Otherwise». *Wulff* 2016, 254-70.
- Hoggart, Richard (1966). «Literature and Society». Mckenzie, Norman (ed.), *A Guide to the Social Sciences*. London: Weidenfeld and Nicolson, 225-51.
- Lévi-Strauss, Claude (1969). *Tristos Tròpics*. Trad. de Miquel Martí i Pol. Barcelona: Anagrama. Trad. de: *Tristes Tropiques*. Paris: Plon, 1955.
- Lowenthal, David (1985). *El pasado es un país extraño*. Madrid: Ediciones Akal.
- McGranahan, Carol (2014). «Anthropologists: Ready, Set, Write!». *Savage Minds*, January 20. URL <https://savageinds.org/2014/01/20/anthropologists-ready-set-write/> (2019-10-29).
- Mead, Margaret (1971). «Hacia utopías más intensas». *La antropología y el mundo contemporáneo*. Madrid: Siglo XX, 193.
- Mira, Joan F. (2007). «Literatura y antropología». Lisón Tolosana, Carmelo (ed.), *Introducción a la antropología social y cultural. Teoría, método y práctica*. Madrid: Akal, 547-67.

- Mira, Joan F. (2016). *Sobre literatura i antropologia*. València: Universitat de València.
- Rojals, Marta (2011). *Primavera, estiu, etcètera*. Barcelona: La Magrana.
- Sender, Ramón J. [1960] (1974). *Réquiem por un campesino español*. Barcelona: Destino.
- Serés, Francesc (2006). *La força de la gravetat*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Stankiewicz, Damien (2012). «Anthropology and Fiction: An Interview with Amitav Ghosh». *Cultural Anthropology*, 27(3), 535-41. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2012.01159.x>.
- Stover, Leon (1973). «Anthropology and Science Fiction». *Current Anthropology*, 14(4), 471-4.
- Stover, Leon; Harrison, Harry (eds) (1968). *Apeman, Spaceman: Anthropological Science Fiction*. London: Penguin.
- Survey, David (2013). «Mark Twains Weapon of Mass Destruction 'The Human Race Has Only One Really Effective Weapon and that Is Laughter'». Cohen, Marilyn (ed.), *Novel Approaches to Anthropology: Contributions to Literary Anthropology*. New York: Lexington Books, 139-70.
- Waterston, Alisse; Vesperi, Maria D. (eds) (2011). *Anthropology Off the Shelf: Anthropologists on Writing*. West Sussex: Blackwell Publishing.
- Wulff, Helena (ed.) (2016). *The Anthropologist As Writer. Genres and Contexts in the Twenty-First Century*. New York-Oxford: Berghahn Books.

